

DAVID I. KERTZER**Papieże a Żydzi. O roli Watykanu w rozwoju współczesnego antysemityzmu.**

Tłum. Agnieszka Nowakowska

WYDAWNICTWO W.A.B., WARSZAWA 2005

David I. Kertzer we wstępie do książki *Papieże a Żydzi. O roli Watykanu w rozwoju współczesnego antysemityzmu* przywołuje wnioski z raportu¹ sporządzonego na prośbę Jana Pawła II przez watykańską Komisję do spraw Kontaktów Religijnych z Judaizmem dotyczącego odpowiedzialności Kościoła katolickiego za Zagładę Żydów. Badacz odnosi się krytycznie do przeprowadzonych analiz oraz przyjętych definicji pojęć opisujących fundamentalne dla tej kwestii zjawiska. Jego głęboki sprzeciw budzi oddzielenie antyjudajizmu (określanego w raporcie jako wielowiekowa wrogość wobec Żydów, „za którą winę ponoszą także chrześcijanie”)⁽⁹⁾ od nowoczesnego antysemityzmu (nienawiść do Żydów, która powstała w XIX wieku z powodów – według autorów dokumentu – polityczno-socjologicznych, a nie religijnych, i doprowadziła do Zagłady).⁽⁹⁾ Kertzer przedstawia odmianę wizję wydarzeń z przeszłości. Próbuje dowieść, że „[...] odrzucenie przez Watykan odpowiedzialności Kościoła za antysemityzm stoi w sprzeczności z faktami historycznymi, a Kościół – jako hierarchiczna instytucja z papieżem na czele – odegrał istotną rolę w formowaniu tej ideologii w jej nowoczesnej postaci [...]”².

Według mnie, do najcenniejszych atutów tej książki należy perspektywa, z jakiej badacz prowadzi swoją opowieść o historii, stara się on bowiem prezentować punkt widzenia papieża. Uwzględnia więc szeroki kontekst społeczno-polityczny oraz religijny: ten, który mógł ukształtować intelektualnie i mentalnie przyszłych zwierzchników Kościoła oraz aktualną w danym momencie sytuację wywierającą wpływ na ich decyzje. Wywód pozostaje przejrzysty i spójny, jednocześnie zawiera wielostronny ogląd zjawisk, co bez wątpienia zwiększa wartość autorskich interpretacji.

Książka Kertzera oparta jest na ogromnej liczbie publikacji. Oprócz prac naukowych autor wykorzystał materiały archiwalne, źródła prasowe i artykuły w prasie katolickiej. Jak sam przyznaje, „Książka [...] nie mogłaby powstać, gdyby Watykan nie udostępnił badaczom bezcennych dokumentów dotyczących jego przeszłości. Otwarcie na początku 1998 roku centralnego archiwum Inkwizycji było ostatnim i zarazem najdonioślejszym z wydarzeń, które pozwalają poznać historię Kościoła”.⁽³⁴⁰⁾ Publikacja Kertzera zawiera mnóstwo informacji i dogłębnych naukowych analiz, ale to również opowieść o ludziach i ich indywidualnych zmaganiach: o ofiarach restrykcyjnych antyżydowskich przepisów oraz o zwierzchnikach założonej przed wiekami instytucji zmagających się z nowoczesnością. Podejście autora łączy solidną pracę naukową z emocjami i współczuciem wobec tych, których ta historia dotyczy.

Badacz koncentruje się na okresie od wybuchu Wielkiej Rewolucji Francuskiej do II wojny światowej. Przedstawia regulacje prawne wobec Żydów wprowadzane przez kolejnych papieża. Nakaz mieszkania w getcie, zakaz posiadania ziemi i nieruchomości, chrzty pod przymusem, zakaz kontaktów z chrze-

ścjanami, nakaz noszenia żółtych odznaczeń, zakaz wykonywania pewnych zawodów, przymusowy udział w kazaniach, upokarzające obyczaje karnawalowe – to tylko niektóre z antyżydowskich przepisów obowiązujących na terenie Państwa Kościelnego w XVIII i XIX wieku. Stanowiły one wyraz tradycyjnego chrześcijańskiego antysemityzmu, który zasadzał się przede wszystkim na przeświadczeniu, że to Żydzi ponoszą odpowiedzialność za zabicie Chrystusa, że spłodził ich diabeł i że działają na szkodę chrześcijaństwa. Kertzer charakteryzuje następnie rozwój nowoczesnych ruchów antysemickich i pokazuje, w jaki sposób wykorzystywały one elementy tradycyjnej wrogości wobec Żydów. Według niego, za pogromy i antyżydowskie zamieszki, do których dochodziło pod koniec XIX i na początku XX wieku, winę ponosi antysemicka kampania prowadzona w ostatnich dwóch dekadach XIX wieku w prasie katolickiej: „Największe i najbardziej wpływe pisma, niemal bez wyjątku absolutnie lojalne wobec papieża, odegrały pionierską rolę w propagowaniu nowych form zajadłego antysemityzmu”.⁽¹⁵⁸⁾ Na skutek przemian społecznych, politycznych i gospodarczych oraz związanych z nimi antysemickich działań wspieranych (jawnie lub nie) przez Watykan stereotypowy wizerunek Żydów uległ zmianie. Od końca XIX wieku byli oni „obwiniani o w s z y s t k i e nieszczęścia współczesnego świata, także o nieszczęścia wyimaginowane. Z wystraszonych mieszkańców getta Żydzi przeobrazili się nagle w oczach najwyższych hierarchów w złowrogich i butnych geniuszy zła, knujących zbrodnicze spiski, które mają na celu zniszczenie Kościoła i wszystkiego, co święte”.⁽¹⁵⁴⁾ Nowoczesny antysemityzm wyewoluował więc z dotychczasowego, tradycyjnego antysemityzmu. W upowszechnianiu obydwóch form nienawiści znaczącą rolę odgrywał Watykan. „To, co Pius XII robił, oraz to, czego zaniechał, wcale nie stanowi klucza do zrozumienia roli Kościoła w umożliwieniu Zagłady. Dużo ważniejsze jest ukazanie, jaki udział w dziele odmawiania Żydom cech ludzkich mieli poprzedni papieże, którzy przez całe dziesięciolecia przyczyniali się do tego, że miliony Europejczyków widzieli w Żydach zło i zagrożenie”.⁽²²⁾

Książka Kertzera stanowi trudną lekturę dla katolików. Jej autor próbuje się zmierzyć z fundamentalnym dla współczesnego Kościoła pytaniem o jego odpowiedzialność za Zagładę Żydów. Dostarcza przekonujących dowodów na poparcie swojej tezy. Dąży do zachowania naukowego obiektywizmu, nie przedstawia też łatwych uogólnień. Jednocześnie, „[j]est to odwieczna opowieść o potężnej religii i ludziach obdarzonych ogromną władzą, którzy wierzą, że z boskiego namaszczenia są depozytariuszami prawdy objawionej i obrońcami uniwersalnego dobra przed pogardzaną mniejszością, obcym, sługą szatana”.⁽²⁹⁾ Praca badacza stanowi więc formę upamiętnienia pomordowanych oraz ostrzeżenie na przyszłość.

ANNA TATAR**PRZYPISY**

¹ *Pamiętamy: refleksje nad Szoa*. „Studia Judaica” 1998, nr 1.

² David I. Kertzer: *Papieże a Żydzi. O roli Watykanu w rozwoju współczesnego antysemityzmu*. Tłum. Agnieszka Nowakowska. Warszawa, Wydawnictwo W.A.B., 2005, s. 24. Wszystkie przytoczenia pochodzą z tego wydania. Numery stron podaje w nawiasach.